

Polarisatie: de kracht van het verschil

Omgaan met polarisatie op school

Nelleke van der Veer - Boersen

PLATFORMPRAKTIJKONTWIKKELING.NL

ONDERZOEK IN HET EDUCATIEVE DOMEIN

Volgens de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) (2020) is door de uitbraak van het coronavirus de onrust in de samenleving toegenomen.

Dit is binnen mijn school ook goed merkbaar. Bij de bovenbouwleerlingen is het wij-zij denken toegenomen, en raken leerlingen vaker met elkaar in discussie — op een manier waarbij het respect voor andermans mening verloren gaat. Dit is niet goed voor het onderlinge contact en de sfeer in de klas. Het zekerstellen van de sociale veiligheid binnen de klas vraagt in deze situatie meer dan een protocol Sociale Veiligheid en een methode Sociaal Emotioneel Leren. Inzicht in polarisatie biedt mogelijkheden.

Maatschappelijke onrust in de klas

Polariseren gebeurt in het maatschappelijk leven op dit moment onder andere met betrekking tot de huidige corona-maatregelen. Zo riep actiegroep Viruswaarheid op, zich niet door de overheid te laten muilkorven (Quekel, 2020). Door dergelijke extreme uitspraken wordt het 'stille midden' gedwongen een kant te kiezen (Brandsma, 2019). Via *Social Media* komen deze uitspraken ook bij onze leerlingen terecht. Vaak niet wetend wat de feiten zijn kiezen ze ongenueanceerd partij (Barendrecht, Harchaoui, Omlo, El Baktit, & De Ruiter, 2009).

Citeren als: Van der Veer - Boersen, N. (2021). *Polarisatie: de kracht van het verschil. Omgaan met polarisatie op school*. Op: PlatformPraktijkontwikkeling.NL. Utrecht: WOSO

Polarisatie is een thema, dat mijns inziens aandacht vereist. Ik ben het eens met Brandsma (2016) die stelt dat polarisatie kan leiden tot escalatie wanneer het te lang voortduurt of te ver doorslaat. Sinds de inzet van het corona-protocol bij mij op school gebruiken leerlingen steeds extremere polariserende uitspraken welke vaker een negatieve klank hebben. Zo werd er bijvoorbeeld tijdens de bekendmaking dat kamp niet zou doorgaan vanwege de coronamaatregelen door leerlingen geroepen: 'We mogen niks meer, jullie pakken ons alles af!'. Dit bracht mij tot de vraag hoe inzichten in het fenomeen polarisatie gebruikt kunnen worden om ruimte te geven aan leerlingen, om positief gedrag te laten zien in de huidige coronatijd.

Wat is polarisatie?

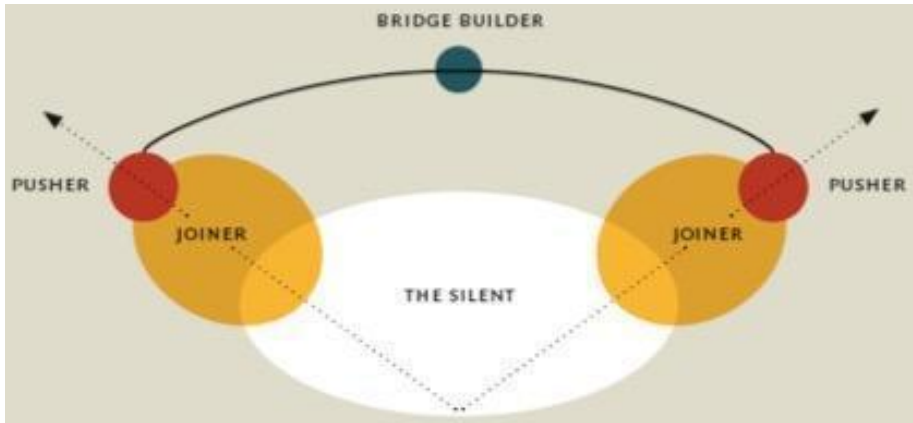
Allereerst is het van belang te duiden waar we het over hebben. Bij polarisatie, ofwel wij-zij denken, worden tegenstellingen tussen twee groepen verscherpt (Van den Berg et al., 2009). Polarisatie heeft ook een traditie waarin heel rationeel tegenstellingen worden benadrukt (bijvoorbeeld tussen politieke partijen of maatschappelijke groepen), om tot verandering of zelfs emancipatie van één van die groepen te komen. Polarisatie hoeft niet problematisch te zijn, het kan echter wel leiden tot conflicten en bedreigende situaties (Platform JEP, 2019).

Brandsma (2016) stelt dat polarisatie zonder ideeën over en beoordelingen van de identiteit van de ander, niet kan bestaan. Het 'wij-zij denken' wordt versterkt door negatieve ideeën en beoordelingen over één aspect van de identiteit van de andere groep. Polarisatie is dan ook een gevoelsdynamiek. Het rationele denken van leerlingen en de feiten over het onderwerp schuiven steeds meer naar de achtergrond naarmate de ideeën en beoordelingen over de identiteit van de ander gevoed worden.

Het wij-zij denken in de klas wordt versterkt door beoordelingen van leerlingen over de identiteit van bijvoorbeeld de leerkracht. Zo werd er bij mij in de klas bijvoorbeeld geroepen: 'De juf doet er toch niks aan, want zij houdt zich aan dat stomme protocol!'. Dit was voeding voor leerlingen die van mening waren dat een leerkracht verantwoorde keuzes moet maken. Leerlingen gingen zich steeds 'brutaler' gedragen. De sfeer in de klas werd beklemmend wat afbreuk deed aan de sociale veiligheid. In de pauzes gingen discussies verder en ontstonden er groepjes.

Om het volgens de polarisatie-retoriek van Brandsma (2019) te duiden: deze 'groepjes' (ook wel 'polen' of 'joiners' genoemd) steunen de 'pushers' maar noemen zichzelf minder extreem. De 'pushers' dwingen het 'stille midden' een kant te kiezen, maar deze blijft genuanceerd of onverschillig en biedt hierdoor weerstand aan polarisatie. Hierdoor komen de 'pushers' met steeds extremere uitspraken. In figuur 1 (Brandsma, 2016) is de bruggenbouwer boven de polen te zien, deze probeert verdere polarisatie te voorkomen door begrip voor beide partijen te stimuleren. Echter, hiermee voedt hij ongewild de polarisatie.

Wanneer polarisatie extremer wordt, zal het stille midden of de bruggenbouwer als zondebok worden aangemerkt. Zij die geen partij kiezen of die bereid zijn te luisteren naar beide partijen, worden verdacht en makkelijk gezien als verrader of schuldige – en daarmee zondebok. In de praktijk wordt door leerkrachten vaak de rol van bruggenbouwer aangenomen. Echter, deze rol zal het wij-zij denken alleen maar versterken. Het organiseren van gesprek om verschillende standpunten bij elkaar te krijgen, zal door de partijen opgepakt worden om het eigen standpunt extremer naar voren te brengen.

Figuur 1 Polarisatiedruk, extreme polarisatie en het zondebok-lijntje

Bedreigend of verrijkend?

Polarisatie wordt vaak negatief neergezet als groepen waartussen haat leeft. Volgens Teppema (2019) kan polarisatie zelfs niets anders dan ellende brengen. Een andere invalshoek wordt beschreven in het boek 'De meeste mensen deugen'. Bregman (2019) schrijft hierin dat mensen voor elkaar (de groep waartoe ze behoren), door het vuur willen gaan en dat ze daarom andere mensen soms slechte dingen aandoen. Mensen komen op voor de eigen, en dus de groepsidentiteit (Tajfel, 1982). Polariseren maakt posities helder, mensen worden over elkaars ideeën aan het denken gezet (Barendrecht, Harchaoui, Omlo, El Baktit, & De Ruiter, 2009). Op deze manier kan polarisatie positief gezien worden.

Mijns inziens zijn verschillende standpunten interessant en verrijkend voor ieders denkkader. "De waarheid is als een bol, waar we allemaal een stuk van zien" (Patist & Wansink, 2017, p. 47). Elk standpunt maakt de bol van ons denken iets completer. Hierbij is empathie cruciaal, namelijk het perspectief van de ander kunnen voorstellen als het eigen perspectief en de bereidheid te ervaren wat dat voor je kan betekenen (Dotulong, 2020).

In mijn rol als leerkracht houdt het me scherp wanneer leerlingen kritisch zijn en een standpunt innemen over iets wat we op een bepaalde manier doen. Want waarom maken we een bepaalde keuze? En valt er iets in te veranderen bij jezelf of bij de ander? Dat kan verrijkend zijn.

Maar wanneer er respectloos wordt gesproken en racisme en discriminatie om de hoek komen kijken, is polarisatie ook bedreigend. Omdat het bij mij in de klas steeds vaker gebeurde dat er respectloze opmerkingen gemaakt werden voelde ik de urgentie om hierop in te steken, echter de methode Sociaal Emotioneel Leren was ontoereikend. Hier staat niet in hoe je leerlingen leert omgaan met polarisatie.

Depolariseren

Ik moet bekennen dat ik in de praktijk in de klas heel vaak de rol van bruggenbouwer heb aangenomen. Ik probeerde beide partijen dichter naar elkaar toe te krijgen door wederzijds begrip te stimuleren. Dit werkte vrijwel altijd averechts; onbedoeld benadrukte ik de verschillen.

Doordat ik de reacties van mijn leerlingen niet meer als 'brutaal' zag, maar als toenemende polarisatie, opende zich voor mij een nieuwe kijk op de situatie bij mij in de klas, met nieuwe oplossingsrichtingen. Ik concludeerde dat het zaak was om te depolariseren. Brandsma (2019) geeft hier vier suggesties voor: veranderen van doelgroep, onderwerp, toon en positie.

— Veranderen van doelgroep

Allereerst is het van belang dat de leerkracht niet meer gericht is op het samenbrengen van de polen, maar op het genuanceerde midden, op de leerlingen die geen pool hebben gekozen.

— Veranderen van onderwerp

Als tweede moet de leerkracht niet het begrip stimuleren met uitspraken over de identiteit, maar zich richten op de kwestie die speelt. Met betrekking tot bijvoorbeeld de corona-maatregelen zou het dan gaan om de kwestie 'veiligheid' in plaats van het vraagstuk 'wat wordt ons allemaal afgepakt?'.

— Veranderen van toon

Leerkrachten moeten de kwestie vanuit echte interesse en genuanceerd benaderen. De leerkracht moet ervoor waken niet de minste suggestie te wekken dat iets 'goed' of 'fout' is. Niet veroordelend, maar mild.

— Veranderen van positie

Als laatste is het van belang dat leerkrachten niet boven de partijen, maar in het midden gaan staan. Tussen de leerlingen, als gelijke. Broersen en Klapwijk (2017) noemen dit 'herpositioneren'.

Invloed van social media

Zoals eerder genoemd kunnen actuele gebeurtenissen en uitspraken in de (virtuele) wereld polarisatie tussen groepen aanwakkeren (Verloove, Van Wonderen, & Felten 2020). Onze jongeren komen volop in aanraking met social media, en dus ook met polariserend denken (Pardoën, 2019). Uit grootschalig onderzoek blijkt dat meer dan de helft van de jongeren lijdt aan 'Fear Of Missing Out' (FOMO). Dit houdt in dat ze angst hebben om op social media berichten te missen. Psychische gevolgen hiervan zijn onder andere

een negatief zelfbeeld en een lage eigenwaarde (Hop & Delver (Reds.), 2012).

Mijns inziens geeft dit de urgentie aan om op basisscholen preventief in te steken op het bevorderen van veerkracht bij leerlingen, om bestand te zijn tegen de invloed van social media. Hierbij zou er gestuurd kunnen worden op de ontwikkeling van empowerment met betrekking tot mediawijsheid. Met empowerment wordt bedoeld dat leerlingen leren om eigen krachten te ontwikkelen en zelfvertrouwen te bevorderen (Broersen, Ossenblok, & Montesano Montessori, 2015). Leerlingen moeten weten hoe ze met extreme uitingen en reacties om moeten gaan en hoe ze informatie kunnen filteren en beoordelen. Mediawijsheid zou vanaf groep 7 al als vak op het lesrooster moeten staan.

Omgaan met polarisatie

Naast het bevorderen van veerkracht, empowerment en mediawijsheid bij leerlingen kunnen er bij polariserend denken in de klas, in de school en in de wijk nog veel meer verschillende interventies ingezet worden. Vanwege de hoeveelheid interventies die in verschillende bronnen te vinden zijn is de keuze gemaakt om het aantal te beperken. Hierbij is gekeken naar interventies die zoveel mogelijk aansluiten bij mijn visie: waar mensen zijn, kan er met relatie (lees: verbinding) het meest bereikt worden.

— Een sterke basis

Een sterke basis in de zin van goed toegeruste leerkrachten is van groot belang rond het thema polarisatie (Verloove, Van Wonderen, & Felten, 2020). Wanneer leerkrachten zich handelingsverlegen voelen als het gaat om hoogoplopende discussies in de klas, dan is het van belang zich in dit punt te ontwikkelen. Professionals erkennen zowel kracht als kwetsbaarheid en willen hieraan werken (Deen & Dopper, 2020).

Het vergroten van kennis door bijvoorbeeld het volgen van een na- of bijscholing zal de handelingsverlegenheid doen afnemen.

— Samenwerken met expertise van buitenaf

Vanuit verschillende onderzoeken blijkt dat de interprofessionele samenwerking tussen scholen, in contact met externen beter moet. Er wordt te veel langs elkaar heen gewerkt en er kan meer en beter gebruik worden

gemaakt van elkaars kennis en vaardigheden (De Waal (Red.), 2018; Gerris (Red.), 2007; Van Zaalen, Deckers & Schuman, 2018; Vyt, 2017). Met een ondersteuningsstructuur van jeugdzorg, jongerenwerk, de wijkagent en de gemeente kan er veel beter gewerkt worden aan de bevordering van sociale veiligheid.

De aanpak rond het thema polarisatie zal dan ook effectiever zijn omdat alle partijen van de kwestie afweten en iedere partij weer eigen expertise inbrengt. Als de wijkagent bijvoorbeeld telkens weer hetzelfde groepje jongeren in het park tegenover elkaar ziet staan en weet dat er een kwestie rond polarisatie speelt, dan kan er op een bewuste en gerichte manier worden ingegrepen. Met elkaar is het bereik, om veerkracht van jongeren te vergroten, dan veel sterker.

Uiteindelijk is dit de eerste stap om de veerkracht van de jongeren, maar ook die van de buurt, en uiteindelijk de hele samenleving. (Deen & Dopper, 2020; Mutsaers & Demir, 2020; Nederlands Jeugdinstituut, 2010). Het is een groot ideaal, maar zeker niet onmogelijk als we het samen doen.

Het is belangrijk om klein te beginnen. Dit kan in de praktijk al door het gesprek aan te gaan met de wijkagent en de gemeente. In dit gesprek kunnen zorgen worden gedeeld en kan men op zoek gaan naar een gedeelde behoefte. Door elkaar te zien als samenwerkingspartners met een gemeenschappelijke opdracht, kan een positieve beweging op gang worden gebracht (Deen & Dopper, 2020).

— Socratisch gesprek

Een socratisch gesprek kan helpend zijn om leerlingen goed te leren luisteren en te leren vragen naar feiten in plaats van beweringen. De leerkracht stelt tijdens het socratisch gesprek vragen waardoor leerlingen onderzoeken wat en waarom ze iets denken. Een socratisch gesprek is geen discussie maar een denkgesprek. Hierin leren leerlingen zich open te stellen voor denkkaders, maar ook voor de betekenissen van anderen waardoor er onderling begrip ontstaat (Van Paridon, 2020).

Op deze manier is er ruimte voor erkenning van onderlinge verschillen. Uit ervaring kan ik zeggen dat deze manier van gespreksvoering leerlingen ertoe aanzet om zelf bewuste keuzes te maken, onafhankelijk van wat de zogenaamde 'pushers' en 'joiners' kiezen. Op deze manier kan de stem van de leerling ontwikkeld worden tot een krachtige, bewuste stem. Een

stem die gehoord zal worden (Verenigde Naties, 1989). En niet een, onder druk bezweken, ‘met de massa mee roepende’ stem.

— Verminderen van verlies- en angstgevoelens

Verliesgevoelens, waarbij men bang is om de eigenheid van de eigen groep te verliezen, voeden het negatief denken over andere groepen (Brewer, 1991; Verloove, Van Wonderen, & Felten, 2020). Mijns inziens is dit wat er speelt onder de leerlingen, jongeren, studenten, actievoerders, et cetera.

Met betrekking tot onze leerlingen: zij zijn twee keer geconfronteerd met een ‘lock down’ en thuisonderwijs. Ten diepste zijn ze bang om hun eigenheid kwijt te raken met betrekking tot bijvoorbeeld de typische basisschoolactiviteiten zoals schoolreisjes en de sociale contacten die beperkt worden. Er is een grote onzekerheid met betrekking tot hoelang de maatregelen voortduren, en wanneer ze weer aangepast worden.

Vanuit deze angst, onzekerheid en onmacht kan brutaal gedrag en wangedrag de kop op steken. Door deze angsten als leerkracht serieus te nemen en het gesprek hierover aan te gaan kunnen spanningen tussen groepen worden verminderd (Brewer, 1991; Platform JEP, 2019).

In de praktijk merk ik dat het helpend is om als leerkracht het gesprek zo te leiden dat leerlingen hun angsten zelf benoemen. ‘Je komt boos op de ander over, welk gevoel zit hierachter? Is het zo dat je niet weet wat er gaat komen, of ben je bang dat de maatregelen ervoor zorgen dat het niet meer kan gebeuren?’

Op deze manier leren leerlingen ook zelf hun gedrag te analyseren en kunnen ze ook bij anderen de gevoelens herkennen om vervolgens deze te verminderen door erover in gesprek te gaan. Hierbij kan de cirkel van betrokkenheid en de cirkel van invloed van Covey (2011) helpend zijn. Met dit schema kan visueel gemaakt worden waar we invloed op hebben en waarop niet.

Als we er geen invloed op hebben moeten we er niet teveel aandacht aan schenken, want wat je aandacht geeft groeit (in deze zin de negatieve gevoelens).

— Gemeenschappelijke (sub)groepsidentiteiten formuleren

De sociale identiteitstheorie van Turner en Tajfel (1986), heeft als uitgangspunt dat mensen hun zelfbeeld niet alleen baseren op hun

persoonlijke identiteit, maar ook op hun sociale identiteit. Dit maakt het behoren tot een groep van belang. Doordat identiteit is opgebouwd uit verschillende individuele kenmerken en verbondenheid met verschillende groepen, is er nooit volledige overlap met één groep (Vandenbroeck, 1999).

Om te depolariseren moeten mensen zich bewust worden van het feit dat ze meerdere sub-identiteiten hebben. Deze sub-identiteiten kunnen overlappen met die van mensen die bij de andere pool horen. In de praktijk betekent dit dat leerlingen elkaar moeten her-categoriseren.

De leerkracht kan dit proces bevorderen met bijvoorbeeld de werkvorm 'Cross the line'. In een YouTube-video legt Healey (2016) uit dat de werkvorm in complete stilte plaatsvindt. Deelnemers staan aan één kant van de ruimte en door het midden van de ruimte is met tape een lijn zichtbaar gemaakt op de vloer. Er worden vragen gesteld als 'Ben je wel eens slachtoffer geweest van pesten?', waarop deelnemers als bevestiging naar de lijn lopen. Een soortgelijk voorbeeld is de Deense tv-reclame 'All that we share' (2017). In de video is een zaal met vakken te zien, mensen staan per beroep in een vak. Ieder is dus letterlijk in een hokje geplaatst. Vervolgens worden vragen gesteld waarbij deelnemers naar voren stappen als bevestigend antwoord. In de klas kan deze werkvorm heel goed uitgevoerd worden. Er kunnen vragen worden gesteld als 'Wie heeft er gescheiden ouders?'. Bij beide werkvormen worden er gemeenschappelijke identiteiten en verbindingen tussen groepen gecreëerd. Volgens een onderzoek van Scroggins, Mackie, Allen en Sherman (2016) zijn er minder vooroordelen wanneer mensen inzien dat mensen kunnen behoren tot meerdere vakjes met verschillende identiteiten.

Conclusie

Binnen de scholen neemt polariserend denken toe, dit komt de sociale veiligheid niet altijd ten goede. Gezien het gegeven dat polarisatie een specifieke aanpak vereist, adviseer ik scholen om polarisatie als thema op te nemen in hun plannen voor sociale veiligheid op hun school. Verschillende inzichten in het fenomeen polarisatie kunnen gebruikt worden om ruimte te geven aan leerlingen, om positief gedrag te laten zien in de huidige coronatijd.

Op schoolniveau is het van belang dat leerkrachten toegerust worden met kennis over polarisatie. Om effectief te depolariseren is een goede

samenwerking met professionals buiten school, zoals bijvoorbeeld de wijkagent, helpend.

Op groepsniveau kan door middel van gespreksvoering gewerkt worden aan depolarisatie. Leerlingen worden snel als brutaal bestempeld. Leerkrachten voelen zich handelingsverlegen als ze leerlingen niet meer rationeel kunnen laten nadenken. Deze insteek alleen al geeft echter brandstof. Het denkkader van Brandsma kan leerkrachten helpen om op een goede manier om te gaan met polarisatie. Brandsma (2019) stelt dat het midden (tussen twee polen) kansen biedt voor sociale cohesie en versterkt zou moeten worden. Dit kan door het gesprek aan te gaan waarbij de leerkracht vragen stelt die gericht gaan over gemeenschappelijke belangen die schuilgaan achter de verschillen (zoals bijvoorbeeld veiligheid, een alternatief kamp, of het bijdragen aan een goed geïnformeerde school). Het socratisch gesprek kan hierbij helpen omdat leerlingen hierbij moeten nadenken over wat en waarom ze iets denken.

Achter het gedrag van leerlingen die 'brutaal' overkomen zit vaak een verliesgevoel van eigenwaarde van de groep. Het is essentieel om verlies-en angstgevoelens, wanneer hier sprake van is, te erkennen en te bespreken. Door empowerment van leerlingen te vergroten leren ze met moeilijke kwesties in de (virale) wereld omgaan. Met behulp van lessen mediawijsheid leren ze informatie te filteren en relativiseren. Hiernaast kunnen er werkvormen zoals 'cross the line' en 'all that we share' worden ingezet om gemeenschappelijke (sub)groepsidentiteiten te (h)erkennen.

Deze gespreksvoering en werkvormen zullen de sociale veiligheid op (basis)scholen ten goede doen komen. Ook zullen leerlingen leren om genuanceerd informatie tot zich te nemen en met respect naar andermans mening te luisteren en hierop te reageren. Op deze manier worden ze nog beter voorbereid op hun rol als burger in de maatschappij.

Bibliografie

Bij het alfabetiseren op auteursnaam is getracht recht te doen aan de culturele context van auteurs en hun voorkeuren. Hierbij worden zoveel mogelijk de eigen voorkeur van auteurs gevolgd en de principes zoals geformuleerd door de IFLA (International Federation of Library Associations and Institutions). <https://www.ifla.org/node/4953>

Dit betekent dat een Nederlandse auteur Jan de Wit en een Vlaamse auteur

Pol De Smet in de literatuurlijst zullen worden opgenomen als:

- De Smet, P.

- Wit, J. de

In de lopende tekst zullen deze namen worden geschreven als De Smet en De Wit.

- Barendrecht, J.M., Harchaoui, S., Omlo, J.J., El Baktit F. A., & Ruiters, D. de (2009, 11 30). *Polariseren binnen onze grenzen*. Geraadpleegd op 16 januari 2021, van <https://www.bureauomlo.nl/polariseren-binnen-onze-grenzen/>
- Berg, M. van den, Dommering, E., Duyvendak, J., Dreu, C. de, Ellian, A., Ghorashi, H., ... Walter, A. (2009). *Polarisatie*. Amsterdam: SWP.
- Brandsma, B. (2016). *Polarisatie, inzicht in de dynamiek van wij-zij denken*. *Schoonrewoerd*: Veen Magazines.
- Brandsma, B. (2019, 1 8). *In tijden van groeiende polarisatie vestigt filosoof Bart Brandsma zijn hoop op het stille midden*. Geraadpleegd op 17 december 2020, van <https://www.vn.nl/in-tijden-van-groeiende-polarisatie-vestigt-filosoof-bart-brandsma-zijn-hoop-op-het-stille-midden/>
- Bregman, R. (2019). *De meeste mensen deugen*. Amsterdam: De Correspondent.
- Broersen, A., & Klapwijk, G. (2017). Sociale veiligheid vanuit de positioneringstheorie. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek* (56), 73-88.
- Covey, S. R., (2011). *De zeven eigenschappen van effectief leiderschap*. Amsterdam. Business Contact.
- Deen, C., & Dopper, C. (2020). *Sociale veiligheid is van iedereen*. Geraadpleegd op 11 december 2020, van <https://www.nji.nl/nl/Download-NJi/Publicatie-NJi/Sociale-veiligheid-is-van-ieder-eeen.pdf>
- Dotulong, J. (2020, 7 20). *Empathie werkt*. Geraadpleegd op 18 december 2020, van <https://www.kis.nl/artikel/empathie-werkt>
- Gerris, J. R. M. (Red.). (2007). *Jeugdzorg: professionaliteit, integrale aanpak, overdracht van waarden en normen*. Assen: Van Gorcum.
- Hop, L., & Delver, B. (Reds.). (2012, 5 7). *Jongeren lijden aan Social Media Stress (SMS)*. Geraadpleegd op 18 december 2020, van [https://www.mediaenmaatschappij.nl/images/artikelen/PDF/Onderzoekrapportage%20Jongeren%20lijden%20aan%20Social%20Media%20Stress%20\(SMS\),%20mei%202012.pdf](https://www.mediaenmaatschappij.nl/images/artikelen/PDF/Onderzoekrapportage%20Jongeren%20lijden%20aan%20Social%20Media%20Stress%20(SMS),%20mei%202012.pdf)
- Mutsaers, P., & Demir, R. (2020, 4 20). *Handen ineen voor meer veerkracht*. Geraadpleegd op 4 december 2020, van

<https://www.platformjep.nl/documenten/publicaties/2020/04/20/handen-ineen-voor-meer-veerkracht>

- Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid. (2020, 10 15). *Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 53*. Geraadpleegd op 2 december 2020, van <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2020/10/15/tk-bijlage-dtn-53/tk-bijlage-dtn-53.pdf>
- Nederlands Jeugdinstituut. (2010, 8 2). *Kennis over jeugd, opvoeding en het jeugdveld*. Geraadpleegd op 28 december 2020, van <https://www.nji.nl/Kennis/Publicaties/NJi-Publicaties/Veiligheidskaart-checklist-schoolveiligheidsplan>
- Pardoen, J. (2019, 10 2). *Polarisatie*. Geraadpleegd op 28 december 2020, van <https://www.mediawijzer.net/polarisatie-omgaan-met-wij-zij-denken-in-de-klas/>
- Patist, J., & Wansink, B. (2017). Lesgeven over gevoelige onderwerpen; het aangaan van het moeilijke gesprek in de klas. *KLEIO*, 4, 45-47.
- Platform JEP. (2019, 4 8). *Expertpoolmeeting het omgaan met wij-zij denken*. Geraadpleegd op 4 januari 2021, van <https://www.platformjep.nl/actueel/nieuws/2019/04/08/expertpoolmeeting-het-omgaan-met-wij-zij-denken>
- Quekel, S. (2020, 16 12). Aldi na mondkapjesrel met woeste amateurvlogger: 'Onze medewerker is de dupe van deze video'. *Algemeen Dagblad*, p. 3.
- Scroggins, W. A., Mackie, D. M., Allen, T. J., & Sherman, J. W. R. (2016). Reducing prejudice with labels: Shared group memberships attenuate implicit bias and expand implicit group boundaries. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 219-229.
- Singh, J., Kerr, P., & Hamburger, E. (2016). *Media and Information Literacy: Reinforcing Human Rights, Countering Radicalization and Extremism*. Geraadpleegd op 13 januari 2021, van <https://www.gcedclearinghouse.org/resources/media-and-information-literacy-reinforcing-human-rights-countering-radicalization-and>
- Tajfel, H. (1982). *Social identity and intergroup relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tempe Union High School District (2016, 11 8). *Cross The Line*. [Videobestand]. Geraadpleegd op 16 januari 2021, van <https://www.youtube.com/watch?v=VVudFbSFVOg>
- Teppema, S. (2019). *Er gaat niets verkeerd, bevrijd je van negatieve patronen, gedachten en ervaringen*. Utrecht: AnkhHermes.
- Touw, H., & Van Beukering, T. (2009). Professional in de spiegel: achtergronden. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 48 (11), 4-6.
- Turner, J. C., & Tajfel, H. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. *Psychology of intergroup relations*, 7-24.
- TV 2 Danmark (2017, 27, 1). *All that we share*. [Videobestand]. Geraadpleegd op 16 januari 2021, van <https://www.youtube.com/watch?v=jD8tjhVO1Tc>

- Vandenbroeck, M. (1999). *De blik van de Yeti*. Amsterdam: SWP.
- Waal, V. de (Red.). (2018). *Interprofessioneel werken en innoveren in teams*. Bussum: Coutinho.
- Paridon, M. van (2020). *Socratisch gesprek voor beginners*. Leusden: ISVW Uitgevers.
- Zaalen, Y. S. D. Van (2018). *Handboek interprofessioneel samenwerken in zorg en welzijn*. Bussum: Coutinho.
- Verenigde Naties. (1989, 11 20). *Kinderrechten*. Geraadpleegd op 28 december 2020, van <https://www.kinderrechten.nl>:
<https://www.kinderrechten.nl/kinderrechten-vw/artikel-12-betrekken-kind/>
- Verloove, J., Van Wonderen, R., & Felten, H. (2020). *Theorieën en aanpakken van polarisatie uitgebreid*. Geraadpleegd op 8 januari 2021, van <http://www.kis.nl/sites/default/files/4999/theorieen-en-aanpakken-van-polarisatie-uitgebreid.pdf>
- Vyt, A. (2017). *Interprofessioneel en interdisciplinair samenwerken in gezondheid en welzijn*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.

Over de auteur

Nelleke van der Veer – Boersen is op dit moment werkzaam op een basisschool als leerkracht, vertrouwenspersoon en anti-pestcoördinator. Ze volgt de master Educational Needs, gedragspecialist aan de Hogeschool Utrecht.